वद्यो बभूव पुत्रश्च तप्तबाह्वनसन्निभः। सपुत्रा स्वामिनो गेहं जगाम क्रोशिता तदा। स्वामिनं कथयामास यथाहैवादिसङ्कटम्। विप्रोरोषेण तत्याज तस्य पुत्रं स्वकामिनीम्। सरिद् बभूव योगेन सा च गोदावरी स्मृता। पुत्रं चिकित्सायास्तु पाठयामास यत्नतः। नानाशिल्पेषु प्रज्ञस्तु स्वयं स रविनन्दनः। विप्रस्य ज्योतिर्गणनात् वेदनाच्च निरन्तरम्। वेदधर्मपरित्यक्तो बभूव गणको भुवि"। ब्रह्मवै०पु० १० अ०। नरकभोगान्ते वैद्यजन्म यथा "यः करोत्यपहारस्तु देवब्राह्मणयोर्धनम्। पातयित्वा स्वपुरुषान् दग्ध पूर्वान् दयाधरान्। स्वयं याति च धूमान्धं धूमध्वान्तसमन्वितम्। धूमक्लिष्टो धूमभोगी वसेत्तत्र चतुर्युगम्। ततो मूषिकजातिश्च ततजन्मानि भारते। ततो नानाविधाः पक्षिजातयः क्रमिजातयः। ततो नानाविधाः कृमिजातयश्च ततो नरः। भार्याहीनो बंधुहीनः प्रवरो व्याधिसंयुतः। ततो भवेत् स्वर्णकारः स सुवर्णवणिक् ततः। ततो ज्वनसेवी च ब्राह्मणो गणकस्ततः। विप्रो दैवज्ञोपजीवी वैद्यजीवी चिकित्सकः"।

"वाणिजोऽहादिव्यापारी रसादिविक्रयी च यः। सवाति भांगवेदस्तु वर्णैर्वेष्टित एव च। वसेत् सहोमनानावद् तत्रैव नानदंशितः। ततो भवेत् स गणको वैद्यश्च रूपजन्मसु। गोपश्च कर्मकारश्च रङ्गकारस्ततः शुचिः"। ब्रह्मवै०पु० २८अ०। राजवैद्यस्य लक्षणं यथा "परं पारकृतो यः स्यादष्टाङ्गे तु चिकित्सिते। समाप्तार्थः स वैद्यः स्याद्वर्णीला च कुलोद्भवः। प्राणाचार्यः स विज्ञेयो वचनं तस्य भूभुजः। राजन्! राज्ञा सदा कार्यं यथाकार्यं प्रयत्नतः"। मात्स्ये १८६ अ०। "चिकित्सां कुरुते यस्तु स चिकित्सक उच्यते। स च यादृक् समीचीनस्तादृशोऽपि निगद्यते। तत्त्वाभिनतशास्त्रार्थो दृष्टकर्मा स्वयं कृती। बहुश्रुतः शुचिः शूरः स्वस्योपस्करभेषजः। प्रत्युत्पन्नमतिर्धीमान् व्यवसायी प्रियंवदः। स्वधर्मपरोयश्च वैद्य ईदृक् प्रशस्यते"। दृष्टकर्मा दृष्टा परेण कृता चिकित्सा येन सः। स्वयं कृती स्वयं चिकित्सायां कुशलः। बहुश्रुतः विद्वान्। निपिद्वैद्यो यथा "कुचेलः कर्कशः क्लब्धः ग्रामीणः स्वयमागतः। एते वैद्या न पूज्यन्ते धन्वन्तरिसमा अपि"। कर्कशः अप्रियवादी। क्लब्धः साभिमानः। ग्रामीणः अवज्ञानपतरः। अथ वैद्यस्य धर्मं आह "व्याधितस्य परित्राणं वेदनायाश्च निग्रहः। एतद्वैद्यस्य वैद्यत्वं न वैद्यः प्रभुरायुषः"भावप्र० "सत्यत्रेताद्वापरेषु युगेषु ब्राह्मणाः किल। ब्रह्मक्षत्रियविट्शूद्रकन्यका उपयेमिरे। तत्र वैश्यसुतायां ये जज्ञिरे तनया अमी। सर्वे ते सुतयः ख्याता वेदवेदाङ्गपारगाः। तेषां सुख्योऽम्बष्ठाचार्यस्तस्यावस्थाकुले हि यत्। अम्बष्ठ इत्यसावुक्तस्ततो जाति प्रवर्त्तनात्। परे सर्वेऽपि चाम्बष्ठा वैश्यब्राह्मणसम्भवाः। जननीतो जनुर्लब्धा यज्ज्ञाता वेदसंस्कृतैः। अम्बष्ठास्तेन ते सर्वे द्विजा वैद्याः प्रकीर्त्तिताः। अथ रुक् प्रतिकारित्वाद्भिषजस्ते प्रकीर्त्तिताः। सत्ये वैद्याः पितृस्तुल्यास्त्रेतायाञ्च तथा स्मृताः। द्वापरे भ्रातृवत् प्रोक्ताः कलौ वैद्योपमाः स्मृताः" कुलच०। आयुर्वेदशब्दे दृश्यम्।

वैद्यक न०वैद्यं चिकित्सकमधिकृत्य कृतो ग्रन्थः कन्। आयुर्वेदे "ऋग्यजुःसामाथर्वाख्यान् दृष्ट्वा वेदान् प्रजापतिः। विचिन्त्य तेषामर्थञ्चायुर्वेदं चकार सः। कृत्वा तु पञ्चमं वेदं भास्कराय ददौ विभुः। स्वतन्त्रां संहितां तस्माद् भास्करश्च चकार सः। भास्करश्च स्वशिष्येभ्य आयुर्वेदं स्वसंहिताम्। प्रददौ पाठयामास ते चक्रुः संहितास्ततः। तेषां नामानि विदुषां तन्त्राणि तत्तन्त्राणि च। व्याधिप्रशमबीजानि साधि! मत्तो निशामय। धन्वन्तरिर्दिवोदासः काशीराजश्च्यवनो। नकुलः सहदेवार्की च्यवनो जनको बुधः। जाबालो जाजलिः पैलः कश्यपोऽगस्त्य एव च एते वेदाङ्गवेदज्ञाः षोडश व्याधिनाशकाः। चिकित्सातत्त्वविज्ञानं नाम तन्त्रं मनोरमम्। धन्वन्तरिश्च भगवांश्चकार प्रथमे सति॥। चिकित्सादर्शनं नाम दिवोदासश्चकार सः। चिकित्साकौमुदीं दिव्यां काशीराजश्चकार सः। चिकित्सासारतन्त्रञ्च भ्रमघ्नं चाग्निवेशतौ। तन्त्रं वैद्यक सर्वस्वं नकुलश्च चकार सः। चकार सहदेवश्च व्याधिसिन्धुविमर्दनम्। घ्राणार्थं महातन्त्रं च्यवनश्चकार सः। च्यवनो जीवदानञ्च चकार भगवान्मुनिः। चकार जनको योगी वैद्यसन्देहभञ्जनम्। सर्वसारं चन्द्रसुतो जाबालस्तन्त्रसारकम्। वेदाङ्गसारं तन्त्रञ्च चकार जाजलिर्मुनिः। पैलो निदानं कश्यपस्तन्त्रं सर्वधरं परम्। हेधनिर्णयतन्त्रञ्च चकार कुम्भसम्भवः। चिकित्साशास्त्रबीजानि तन्त्राण्येतानि षोडश। व्याधिप्रशमबीजानि बलाधानकराणि च। मथित्वा